

Катерина А. Алексеєва¹, Анатолій Д. Остапчук²

РОЗВИТОК ІНСТИТУТІВ ДЛЯ ЗНИЖЕННЯ РИЗИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИКІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ САП

У статті обґрунтовано необхідність розвитку інститутів для зниження ризиків сільськогосподарських виробників України в умовах САП. Зазначено, що європейські сільськогосподарські виробники уже мали достатньо часу для адаптації до вимог САП, однак все одно продовжують мати труднощі з балансуванням між продуктивністю та європейськими інвайронментальними вимогами. У даній статті ризики сільськогосподарських виробників України згруповано у два блоки – інституційно-економічні та соціально-інвайронментальні ризики. Виокремлено напрямки розвитку інститутів для зниження виділених ризиків та визначено очікуваний ефект від конкретних заходів. Водночас, відмічено, що надмірне фокусування на інституційному регулюванні діяльності сільськогосподарських виробників, в свою чергу, може нести ризик надмірної зарегульованості та ускладнювати роботи ринкових механізмів на аграрних ринках. Також можуть виникати ризики зростання корупційної складової внаслідок лобіювання інтересів агрохолдингів.

Ключові слова: інститути, САП, сільськогосподарські виробники, ризики.

Рис. 3. Табл. 1. Літ. 13.

DOI: 10.32752/1993-6788-2026-1-295-158-165

Kateryna A. Alekseeva, Anatolii D. Ostapchuk

DEVELOPMENT OF INSTITUTIONS TO REDUCE THE RISKS OF UKRAINIAN AGRICULTURAL PRODUCERS IN THE CONDITIONS OF CAP

The article substantiates the need to develop institutions to reduce the risks of agricultural producers in Ukraine under the CAP. It is noted that European agricultural producers have already had enough time to adapt to the CAP requirements, but still continue to have difficulties with balancing productivity and European environmental requirements. In this article, the risks of agricultural producers in Ukraine are grouped into two blocks – institutional and economic and socio-environmental risks. The directions for the development of institutions to reduce the identified risks are identified and the expected effect of specific measures is determined. At the same time, it is noted that excessive focus on institutional regulation of the activities of agricultural producers, in turn, may carry the risk of excessive regulation and complicate the work of market mechanisms in agricultural markets. There may also be risks of an increase in the corruption component due to lobbying of the interests of agricultural holdings.

Keywords: institutions, CAP, agricultural producers, risks.

Peer-reviewed, approved and placed: 13.01.2025.

Постановка проблеми. Активна інтеграція України у європейський економічний простір несе багато потенційних переваг, але і супроводжується значними ризиками для українських виробників у всіх галузях та сферах діяльності. В таких умовах, необхідно розробляти рекомендації щодо успішної адаптації вітчизняних підприємців до нових реалій. Що стосується

¹ National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Ukraine.

² National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Ukraine.

безпосередньо сільськогосподарських виробників України, то для них значними є ризики, зумовлені потенційною імплементацією Спільної аграрної політики в рамках вітчизняної моделі аграрного сектору, внаслідок чого до сільськогосподарських виробників висуваються досить суттєві вимоги, зокрема, щодо інвайронментальних пріоритетів в агровиробництві. Шляхом цілеспрямованого розвитку інститутів можна допомогти сільськогосподарським виробникам України адаптуватися до нових вимог без значних втрат у продуктивності та ефективності ведення бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку підходів до розвитку інститутів при реалізації Спільної аграрної політики перебувають у фокусі уваги українських і закордонних вчених. Серед закордонних вчених варто згадати праці Гохіна А. та Женга Й. [1], а також колективу авторів під керівництвом Ж. Гарсії-Марчадо. [2]

Серед вітчизняних вчених різноманітних аспектам адаптації українських сільськогосподарських виробників до викликів САП приділяють увагу дослідники О. Попова [3], У. Росола та А. Росола [4], С. Кваша, О. Павленко, В. Вакуленко [5] та інші. Питаннями ризик-менеджменту займаються вчені К. Алексеєва, М. Деліні [6], Н. Резнік [7].

Водночас, питання розвитку інститутів для зниження ризиків при реалізації САП потребують подальших досліджень.

Мета дослідження. З огляду на зазначене вище, метою даної статті є розробка рекомендацій щодо розвитку інститутів для зниження ризиків сільськогосподарських виробників в умовах САП.

Основні результати дослідження. Спільна аграрна політика (САП) є політикою Європейського Союзу щодо підтримки аграрного сектору та сприяння розвитку сільських територій. Ініційована у шестидесятих роках минулого століття САП на теперішній час перетворилася на один з визначальних факторів формування «аграрного ландшафту» країн Європи. Саме в рамках САП було здійснено велику кількість реформ, спрямованих на розв'язання економічних, екологічних та соціальних проблем, вирішенні питань продовольчої безпеки та стабілізації ринків. На сьогодні САП включає також активності щодо стабілізації кліматичної ситуації та розвитку сільських територій. Потрібно сказати, що цілі САП ґрунтовно еволюціонували, адже спочатку основна увага зосереджувалась на забезпеченні продовольчої безпеки та стабільних доходів фермерських господарств. Такий підхід мав на меті стимулювання сільськогосподарського виробництва та іноді призводив навіть до перевиробництва сільськогосподарської продукції. Підвищена увага до досягнення економічних цілей спочатку дещо гальмувала реалізацію екологічних цілей, але вже останнє десятиліття минулого століття ознаменувалося переміщенням уваги саме до інвайронментальних пріоритетів в агровиробництві. [8] В Європі фермери, які щонайменше п'ять років забезпечують екологічно орієнтоване виробництво, можуть розраховувати на субсидію, яка виплачується їм за збереження екологічно цінних природних областей та ландшафту. [9] Водночас, політика «озеленення» носить дещо суперечливий характер, адже часто вимагає «компромісів» з боку сільськогосподарських виробників щодо продуктивності через активізацію впровадження екологічного виробництва. [10]

На теперішній час в Україні сільськогосподарські виробники зіштовхнулися з викликами, зумовленими інтеграцією в європейський аграрний простір та майбутнім функціонуванням в умовах САП. У владних колах активно обговорюється процес поетапної інтеграції до САП, включно з адаптацією стандартів і перехідними періодами для підтримки модернізації агросектору. На національному рівні триває трансформація аграрної політики та законодавства для гармонізації з *acquis communautaire* Європейського Союзу [11], що є частиною ширшої стратегії зближення України з ЄС у рамках Угоди про асоціацію та майбутнього членства. Станом на 2024 рік частка продукції аграрного експорту України до Європейського Союзу становила близько 50 % загального експорту, що однозначно свідчить про наявні успіхи щодо ринкової інтеграції з європейськими партнерами та адаптацію виробників до вимог ЄС. [12] Також даний факт доводить, що українські сільськогосподарські виробники вже відповідають багатьом стандартам ЄС у сферах безпеки харчових продуктів і експортної логістики.

Водночас, дані кроки вимагають трансформації всієї економічної системи країни разом зі сформованою раніше моделлю аграрного сектору. Це безумовно пов'язано зі значними ризиками для сільськогосподарських виробників. Класично «економічну систему» якоїсь країни можна розглядати як сполучну ланку між двома системами: природою та суспільством, з певною метою перетворення природних ресурсів на продукти, придатні для задоволення потреб людини. (Рис. 1) Економічна система складається з багатьох інституційних елементів, які, у свою чергу, є системами. [13] Основним з них є система економічних відносин. З позицій різних рівнів економічні відносини можна класифікувати на три великі групи: 1) відносини власності; 2) ділові відносини; 3) механізми управління.

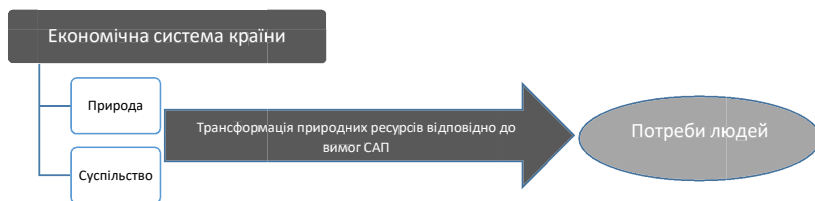

Рис. 1. Економічна система, [13]

Інститути варто розуміти як «правила гри» в суспільстві, або, якщо говорити формальніше, правила, механізми, що забезпечують їх виконання, та норми поведінки, що структурують повторювані взаємодії людей. Інститути складаються з формальних обмежень (привілеї, закони, регуляторні норми), неформальних обмежень (соціальні норми, конвенції та кодекси поведінки) та механізмів забезпечення їх виконання. Разом вони визначають структуру стимулів в економічній системі. Усі економічні суб'єкти, що функціонують всередині моделі національної економіки, також є інститутами. Головне питання полягає в тому, чи потребують вони підтримки, а також які з цих суб'єктів є вирішальними для економічного розвитку в даних умовах.

Регулюючи розвиток інститутів можна створити сприятливі умови для реалізації певних цілей та зниження ризиків при цьому.

В умовах євроінтеграції в Україні розвиток інститутів є необхідною передумовою зниження ризиків сільськогосподарських виробників при імplementації САП, що забезпечить здатність сільськогосподарських виробників адаптуватися до нових регуляторних, ринкових та інвайронментальних викликів без втрати продуктивності та економічної ефективності.

На нашу думку, можна виділити два великих блоки ризиків для сільськогосподарських виробників України при імplementації САП в Україні: це блоки інституційно-економічних та соціально-інвайронментальних ризиків.

Блок інституційно-економічних ризиків включає ризики регуляторного, фінансово-економічного, ринкового характеру та інституційні ризики, які є зумовленими безпосередньо інтеграцією в ЄС. (Рис. 2)

Ризики регуляторного характеру	Ризики фінансово-економічного характеру	Ризики ринкового характеру	Інституційні ризики, пов'язані з інтеграцією в ЄС
<ul style="list-style-type: none"> •Зростання залежності доходів с/г підприємств від субсидій та відповідне зниження ефекту від дії законів ринку •Подальша концентрація виробництва в великих аграрних інституційно-ринкових утвореннях (агломератах) з витісненням малих сільськогосподарських виробників •Зростання зарегульованості ринку та зростання адміністративно-бюрократичних ризиків •Ризики санкцій внаслідок недотримання вимог САП •Зниження підприємницької активності серед сільськогосподарських виробників, орієнтація на формальне дотримання вимог, а не ефективність •Стагнація •Корупційні ризики 	<ul style="list-style-type: none"> •Зростання витрат виробництва сільськогосподарської продукції внаслідок впровадження екологічних вимог САП •Зниження інвестиційних можливостей сільськогосподарських підприємств в період адаптації до САП •Нерівномірність у доступі до фінансування великого аграрного бізнесу та МСП 	<ul style="list-style-type: none"> •Загострення конкуренції між сільськогосподарськими виробниками ЄС та України •Нестабільність цін на сільськогосподарську продукцію •Асиметрія ринкової влади в агропродовольчих ланцюгах - проблеми в комунікаціях між с/г виробниками, переробниками та торговими мережами •Обмежений вплив ринкових механізмів на сільськогосподарських виробників внаслідок зарегульованості ринків 	<ul style="list-style-type: none"> •Недостатня адаптація наявних в Україні інститутів до вимог САП •Необхідність державних витрат на забезпечення комплаєнсу законодавства України з вимогами САП •Недостатня консультативна підтримка сільськогосподарських виробників щодо САП та недостатня поінформованість •можлива інтеграція українських сільськогосподарських виробників у європейський ринок без достатньої їх підтримки

Рис. 2. Інституційно-економічні ризики сільськогосподарських виробників України в умовах САП, розроблено авторами

Ризики соціально-інвайронментального характеру включають групи ризиків екологічного та кліматичного характеру, соціальні ризики, ризики поглиблення нерівномірності розвитку сільських територій та виробничо-технологічні ризики сільськогосподарських виробників. (Рис. 3).

Ризики екологічного та кліматичного характеру	Ризики соціального характеру	Ризик поглиблення нерівномірності розвитку сільських територій	Виробничо-технологічні ризики для сільськогосподарських виробників
<ul style="list-style-type: none"> • Ризик зміни клімату та деградації природних ресурсів • Ризик недотримання природоохоронних норм сільськогосподарськими виробниками та втрати ними частини доходів • Ризики втрат при переході до "зеленої" моделі виробництва • Ризики порушення екосистем внаслідок впровадження нових підходів до вирощування урожаю • Недостатньо підготовлені наявні способи страхування кліматичних ризиків в Україні 	<ul style="list-style-type: none"> • Ризики скорочення зайнятості в сільській місцевості та зростання безробіття, зокрема, через зменшення потреби в робочій силі • Старіння сільського населення та відтік молоді в міста • Зростання соціальної нерівності, зокрема, через концентрацію виробництва в агрохолдингах • Ризик втрати традиційних форм господарювання - дрібних сімейних ферм 	<ul style="list-style-type: none"> • Концентрація фінансової підтримки в економічно сильніших регіонах • Нерівномірний доступ до інституційних та адміністративних ресурсів в різних регіонах, зокрема, щодо використання різноманітних механізмів фінансування сільськогосподарських ініціатив • Недостатня ефективність інструментів САП щодо збалансованого розвитку сільських територій • Асиметрія розвитку регіонів внаслідок їх кліматичних відмінностей 	<ul style="list-style-type: none"> • Ризик технологічного відставання українських сільськогосподарських виробників від європейських • Ризик високих витрат на модернізацію виробничого процесу • Кадрові та освітні ризики - недовідання підготовленість кадрів у сільському господарстві • Ризик технологічної залежності від зовнішніх постачальників сучасного обладнання, необхідного для організації процесу виробництва відповідно до САП

Рис. 3. Соціально-інвайронментальні ризики сільськогосподарських виробників України в умовах САП, розроблено авторами

Зменшити інституційно-економічні та соціально-інвайронментальні ризики для сільськогосподарських виробників України доцільно шляхом розвитку специфічних інститутів в рамках економічної системи України. Нами узагальнено напрямки розвитку таких інститутів разом з очікуваним ефектом від впровадження конкретних заходів подано в таблиці 1.

Підсумовуючи, потрібно сказати що для зменшення ризиків сільськогосподарських підприємств в умовах викликів, зумовлених інтеграцією України до Європейського Союзу та, відповідно, імплементацією Спільної аграрної політики, потрібно розвивати різноманітні інститути. В такому випадку, можна очікувати загальну адаптацію підприємств до нових вимог, зниження ринкових та соціальних ризиків. Внаслідок зростання поінформованості сільськогосподарських виробників та можливої допомоги їм щодо модернізації виробничого процесу, знизяться досить суттєві інвайронментальні ризики, а також можна очікувати зниження асиметрії розвитку сільських територій внаслідок полегшення процедури доступу до грантів та стимулювання проєктів.

Однак, посилення регулювання діяльності сільськогосподарських виробників через розвиток інститутів також супроводжується низкою потенційних ризиків. Зокрема, надмірна зарегульованість може апріорі призводити до ускладнення доступу до ринку для малих і середніх сільськогосподарських виробників та зростання адміністративних витрат. Крім того, за недостатнього рівня прозорості та підзвітності державних інститутів виникає загроза корупційних практик і лобіювання інтересів окремих груп великих агровиробників, насамперед агрохолдингів, що може спотворювати конкурентне середовище та нівелювати очікувані позитивні ефекти від розвитку інститутів.

Таблиця 1. Напрямки розвитку таких інститутів разом з очікуваним ефектом від впровадження конкретних заходів, розроблено авторами

Напрямки розвитку інститутів в Україні для зниження ризиків с/г виробників в умовах САП	Заходи забезпечення розвитку інститутів	Очікуваний ефект від зниження ризиків
Посилення інститутів стратегічного управління аграрною політикою	Удосконалення системи довгострокового планування Міністерства економіки, довкілля і сільського господарство через розвиток системи моніторингу впливу САП на с/г виробників. Паралельно необхідно забезпечити узгодження аграрної, екологічної та регіональної політик.	Знижуються ризики регуляторного характеру та зростає адаптація наявних інститутів до вимог САП
Розбудова платіжних та контрольних агентств за моделлю ЄС	Розвиток цифрових платформ для забезпечення прозорих процедур обліку землі, виробництва, субсидій, надання грантів	Знижуються корупційні ризики, зменшується кількість адміністративних збоїв, зростає інформування с/г виробників та знижуються ринкові ризики
Розвиток інститутів дорадництва та знань	Розвиток мережі аграрних дорадчих служб та забезпечення інтеграції науки, освіти та бізнесу в аграрному секторі.	Знижуються інвайронментальні ризики та ризики недотримання стандартів САП загалом
Зміцнення інститутів розвитку сільських територій	Стимулювання розвитку громад через більший доступ до залучення грантів, розвиток проєктів. Активізація співпраці громад з крупними аграрними формуваннями- агрохолдингами – розвиток ДПП.	Зниження асиметрії розвитку сільських територій, розбалансованості їх розвитку та концентрації фінансової підтримки в сильніших регіонах Зниження соціальних ризиків через підвищення якості життя в сільських територіях та скорочення міграції, сприяння соціальній згуртованості та збереженню культурної ідентичності.
Формування інститутів управління ринковими ризиками	Розвиток аграрного страхування з державною підтримкою та створення стабілізаційних фондів доходів с/г виробників. Активна підтримка кооперації с/г виробників, різноманітних форм їх об'єднань.	З'являється можливість впливу на цінову волатильність та дисбаланс ринкової влади, знижується фактор ринкової невизначеності.
Розвиток екологічних та кліматичних інститутів	Розвиток системи моніторингу ґрунтів і водних ресурсів, інститутів кліматичної адаптації аграрного сектору. Наслідування досвіду ЄС щодо розвитку механізми компенсації екологічних витрат с/г виробників.	Знижуються інвайронментальні ризики сільськогосподарських виробників внаслідок зростання їх поінформованості, можливої підтримки щодо модернізації виробничих процесів, зниження технологічної залежності від зовнішніх постачальників
Розвиток інститутів підтримки дрібних і середніх сільськогосподарських виробників	Розвиток кооперативів та асоціацій фермерів, спрощення програм фінансування та доступ до грантів. Можливо, розвиток інститутів ДПП та долучення дрібних та середніх сільськогосподарських виробників до співпраці з агрохолдингами заради загальної вигоди.	Знижуються соціальні ризики завдяки зменшенню нерівності між великими та малими господарствами, забезпеченню стабільних доходів фермерських господарств та стимулювання соціально-економічної активності у громадах.

Висновки. Внаслідок інтеграції українського сільського господарства у європейських аграрний простір однозначно відбудеться певна трансформація уже існуючої на сьогодні моделі аграрного сектору. Європейські сільськогосподарські виробники уже тривалий час адаптуються до вимог спільної аграрної політики Європейського Союзу, водночас, навіть зараз часто-густо змушені жертвувати продуктивністю на користь реалізації вимог екологічного виробництва.

Розвиток інститутів на сьогодні є важливим фактором зниження ризиків діяльності сільськогосподарських виробників в Україні в умовах імплементації спільної аграрної політики. Можна виділити два основних блоки таких ризиків – це ризики інституційно-економічні та соціально-інвайронментальні. Шляхом посилення інститутів стратегічного управління, розвитку інститутів дорадництва, зміцнення інститутів розвитку сільських територій, підтримки малих та середніх сільськогосподарських підприємств, а також управління ринковими та екологічними ризиками можна допомогти сільськогосподарським виробникам України при адаптації до нових вимог. Водночас, потрібно також уникати надмірної зарегульованості та проявів корупції з лобіюванням інтересів конкретних кіл сільськогосподарських виробників, що може стати побічним ефектом інституційного регулювання аграрного ринку.

1. Gohin A., Zheng Y. (2020). Reforming the European Common Agricultural Policy: From price & income support to risk management. *Journal of Policy Modeling*, 42(3), 712–727. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2020.02.008>

2. Гарсна-Machado J. J., Greblikait J., Iranzo Llopis C. E. (2024). Risk Management Tools in the Agriculture Sector: an Updated Bibliometric Mapping Analysis. *Studies in Risk and Sustainable Development*, 398, 1–26. <https://doi.org/10.22367/srsd.2024.398.3>

3. Попова О. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні до 2030 року (перший публічний варіант проєкту): Відповідність вимогам САП ЄС. *Економіка України*, 67(6 (751), 2024. С. 49–70. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.06.049>

4. Росола У., Росола А. Проблеми інтеграції українського аграрного ринку у європейський простір. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Випуск 21. Т.2. 2025. С.60-68. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.2.21.60-68>

5. Кваша С., Павленко О., Вакуленко В. Конкурентоспроможність української аграрної продукції на зовнішніх ринках. *Економіка та суспільство*, (68). 2024. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-198>

6. Алексеева К.А., Деліні М.М. Ризик-менеджмент виробничих підприємств України: інвайронментальний пріоритет. *Агросвіт* №21. 2025. С.4-10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.21.4>

7. Yarmoliuk A. V., Reznik N. P. (2021). Use of investment strategies of risk management of agricultural products on the stock exchange market. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*, (1(33)). DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijite/30032021/7392

8. Manta AG, Doran NM, B dorcea RM, Badareu G, Gher escu C, L p dat CVM. Does Common Agricultural Policy Influence Regional Disparities and Environmental Sustainability in European Union Countries? *Agriculture*. 2024; 14(12):2242. <https://doi.org/10.3390/agriculture14122242>

9. History of the Common Agricultural Policy (CAP). *Institutions*. 2024. <https://www.thenewfederalist.eu/history-of-the-common-agricultural-policy-cap?lang=fr>

10. Agricultural sector of Ukraine on the path to the EU: Experience of Central and Eastern Europe and the challenges of war. *Ukrainian institute of future*. 2025. <https://uifuture.org/en/reports-en/agricultural-sector-of-ukraine/>

11. Термін «Законодавство ЄС». Перелік термінів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/48635?utm_source=chatgpt.com

12. Як Україні інтегрувати сільське господарство до внутрішнього ринку ЄС? Центр економічної стратегії. 2024. URL: https://ces.org.ua/integration_agro/?utm

13. Zbarsky V.K., Reznik N.P., Ostapchuk A.D., Alekseieva K.A., Kotliarov V.O. Institutional and Informational Prerequisites of Secure Development of Farms in the Agrarian Economy Model of Ukraine. *Studies in Systems, Decision and Control*, 2025. 546. P. 623–636. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-65207-3_53

1. Gohin A., Zheng Y. (2020). Reforming the European Common Agricultural Policy: From price & income support to risk management. *Journal of Policy Modeling*, 42(3), 712–727. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2020.02.008>

2. Garcna-Machado J. J., Greblikait J., Iranzo Llopis C. E. (2024). Risk Management Tools in the Agriculture Sector: an Updated Bibliometric Mapping Analysis. *Studies in Risk and Sustainable Development*, 398, 1–26. DOI: <https://doi.org/10.22367/srsd.2024.398.3>

3. Popova O. (2024) Strategy for the Development of Agriculture and Rural Areas in Ukraine until 2030 (first public version of the project): Compliance with the requirements of the EU CAP. *Economy of Ukraine*, 67(6 (751)). C. 49–70. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2024.06.049> (in Ukrainian)

4. Rosola U., Rosola A. (2025). Problems of integrating the Ukrainian agricultural market into the European Union. *The Actual Problems of Regional Economy Development*, 2(21), 60–68. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.2.21.60-68> (in Ukrainian)

5. Kvasha S., Pavlenko O., Vakulenko V. (2024) Competitiveness of Ukrainian agricultural products in foreign markets. *Economy and Society*, (68). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-198> (in Ukrainian)

6. Alekseieva K.A., Dielini M.M. (2025) Risk management of Ukrainian production enterprises: environmental priority. *Agrosvit* No. 21. P.4-10. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2025.21.4> (in Ukrainian)

7. Yarmoliuk A. V., Reznik N P. (2021). Use of investment strategies of risk management of agricultural products on the stock exchange market. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*, (1(33)). DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijite/30032021/7392

8. Manta A.G., Doran N.M., B dorcea R.M., Badareu G., Gher escu C., L p dat C.V.M. (2024) Does Common Agricultural Policy Influence Regional Disparities and Environmental Sustainability in European Union Countries? *Agriculture* 14(12):2242. DOI: <https://doi.org/10.3390/agriculture1412242>

9. History of the Common Agricultural Policy (CAP). *Institutions*. 2024. <https://www.thenewfederalist.eu/history-of-the-common-agricultural-policy-cap?lang=fr>

10. Agricultural sector of Ukraine on the path to the EU: Experience of Central and Eastern Europe and the challenges of war. *Ukrainian institute of future*. 2025. <https://uifuture.org/en/reports-en/agricultural-sector-of-ukraine/> (in Ukrainian)

11. The term "EU legislation". List of terms. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/48635?utm_source=chatgpt.com

12. How can Ukraine integrate agriculture into the EU internal market? *Center for Economic Strategy*. 2024. URL: https://ces.org.ua/integration_agro/?utm (in Ukrainian)

13. Zbarsky V.K., Reznik N.P., Ostapchuk A.D., Alekseieva K.A., Kotliarov V.O. (2025) Institutional and Informational Prerequisites of Secure Development of Farms in the Agrarian Economy Model of Ukraine. *Studies in Systems, Decision and Control*. 546. P. 623–636. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-65207-3_53